

Д.Р.Махмудов,

Миллий гвардия Ҳарбий-техник институти
Махсус ҳуқуқий фанлар кафедраси катта ўқитувчиси,
юридик фанлар бўйича фалсафа доктори (PhD),
доцент

ҲАРБИЙ ХИЗМАТЧИЛАРНИНГ МАЖБУРИЙ ДАВЛАТ СУҒУРТАСИНИ ТАШКИЛ ЭТИШНИ РИВОЖЛАНТИРИШ ЙЎЛЛАРИ

Аннотация: мазкур мақолада бугунги кунда мамлакатимизда амалда бўлган барча давлат мажбурий суғурта муносабатларини тартибга солишчи қонун ва қонуности ҳужжатларини суғурта соҳасидаги ҳарқаро нормаларга тенглаштириш таклифлари асослантирилиб берилган.

Калит сўзлар: суғурта, давлат мажбурий суғурта, ҳарбий хизматчи, суғурталовчи, суғурта қилдирувчи, суғурталанган шахс, суғурта тўлови, суғурта мукофоти, суғурта тўлови ва суғурта атамалари.

Аннотация: в данной статье обосновываются предложения по приравнению всех действующих в нашей стране законов и нормативных актов, регулирующих обязательные государственные страховые отношения, к международным стандартам в области страхования.

Ключевые слова: страхование, государственное обязательное страхование, военнослужащий, страховщик, застрахованный, застрахованное лицо, страховая премия, страховая премия, страховая премия и условия страхования.

Abstract: this article substantiates the proposals to equate all laws and regulations in force in our country that regulate mandatory state insurance relations with international insurance standards.

Keywords: insurance, state compulsory insurance, serviceman, insurer, insured, insured person, insurance premium, insurance premium, insurance premium and insurance conditions.

Бугунги кунда юртимизда ижтимоий йўналтирилган бозор иқтисодиётини жадал ривожлантириш, тадбиркорларга кенг йўл очиб бериш сиёсати қатъий давом эттирилмоқда. Айни пайтда, ҳал қилувчи аҳамиятга эга бу соҳани ҳар томонлама қўллаб-қувватлаш, унинг олдида пайдо бўладиган тўсиқларни бутунлай олиб ташлаш масаласи устувор ва кечиктириб бўлмас вазифалардан бири сифатида эътироф этилмоқда.

Банк, лизинг, консалтинг ва бошқа турдаги бозор хизматлари билан бир қаторда, суғурта ҳамда мажбурий давлат суғурта хизматлари кўрсатиш соҳасини ривожлантириш, ҳеч шубҳасиз соҳани фуқаролик-ҳуқуқий тартибга солишни янада такомиллаштиришга қаратилган илмий асосланган таклиф ва тавсияларни ишлаб чиқишни ҳамда амалиётга жорий этишни тақозо этади.

Зеро, суғурта бозорининг профессионал иштирокчилари томонидан кўрсатиладиган хизматлар самарадорлигини ошириш нафақат ихтиёрий ва мажбурий суғуртада балки мажбурий давлат суғурта муносабатларида ҳам бекиёсдир.

Шу ўринда қайд этиб ўтиш жоизки, «жамиятни янгилаш, мамлакатни модернизация ва ислоҳ этишнинг ҳуқуқий базасини ташкил этувчи «...

норматив-ҳуқуқий ҳужжатларни бир тизимга келтириш»[1] давр талабидир. Зеро, бугунги кунда мамлакатимизда суғурта қонунчилигини мустаҳкамлаш ва ижтимоий адолатни қарор топтиришда қонунчиликни тизимлаштириш муаммоси қанчалик тўғри ҳал қилганлиги муҳим ўрин тутди. «Қонунчиликни мумкин қадар самарали бўлиши эса қуйидаги уч жиҳатнинг муштараклигини, яъни: қонунчиликнинг тизимлилигини (ягона тизим ташкил этишини); ички зиддиятларсиз мутаносиб бўлишини; норматив-ҳуқуқий ҳужжатларда ортиқча тақдорланишларнинг олдини олишни»[2] талаб этади. Бугунги кунда мамлакатимизда суғурта ташкилотлари томонидан юридик ва жисмоний шахслар учун суғуртанинг «ихтиёрий», «мажбурий» ва «давлат мажбурий суғурта» турларини бўйича ёзма шартнома тузиш орқали амалга ошириб келинмоқда. Аввалги тадқиқот ишмиизда[3] мамлакатимиз ўз мустақиллигини қўлга киритганидан бўён ихтиёрий ва мажбурий суғурта шартномаларини кўрсатиш соҳасида қабул қилинган қонунлар ва 50 га яқин қонуности ҳужжатларини тизимлаштириш, ягона кодификациялашган норматив-ҳуқуқий ҳужжат сифатида «Суғурта кодекси» лойиҳасини ишлаб чиқиб таклиф илгари сурилган эди. Ушбу таклифни янада қўллаб қувватлаш мақсадида мамлакатимизда давлат мажбурий суғурта муносабатларини тартибга солишчи қонун ва қонуности норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар контент анализ асосида таҳлил қилиниб, аввалги параграфда норматив-ҳуқуқий ҳужжатларда мавжуд номувофиқликларни бартараф этиш мақсадида «Мажбурий давлат суғурта тўғрисида»ги Қонун лойиҳасини ишлаб чиқиш ва амалиётга тадбиқ этиш таклифи илгари сурилган эди. Аммо олиб борилган тадқиқотлар жараёнида суғурта соҳасидаги муносабатларни тартибга солиш юзасидан олиимлар томонидан турлича таклифлар илгари сурилган. Жумладан, М.М.Нурматов экологик суғуртани атрофлича тартибга солишчи, ихтиёрий ва мажбурий экологик суғуртани амалга ошириш тартибини ва аниқ механизмини белгилаб берувчи «Экологик суғурта тўғрисида»ги Низомни қабул қилиш таклифини илгари сурган[4]. К.Тўхтаев эса экологик суғурта қилиш соҳасидаги ижтимоий муносабатларни ҳуқуқий тартибга солишчи, унинг мақсад ва вазифаларини, мотивий таъминланиш механизмларини очиб берувчи «Экологик суғурта тўғрисида»ги яхлит қонун лойиҳасини қабул қилишни таклиф этган[5] бўлса, Ҳ.Собиров, М.Аминжонов[6] Н.Абдуллаева[7], Д.Махмудов[8] ва россиялик ҳуқуқшунос олим Д.Ю.Благутин[9] ҳам Республикада суғурта кодексини яратиш лозимлиги ҳақидаги фикрни қўллаб қувватлайдилар.

Шу ўринда, Х.Т.Одилқориевнинг таъкидлашича, қонунчиликнинг ички тизимлилигини таъминлашда кодекслаштириш алоҳида ўрин тутди. Маълумки, кодекс муайян ҳуқуқ (қонунчилик) соҳасидаги норматив мажмуани (массивини) ифодаловчи, жамловчи қонундир. Кодекс унга киритилган ҳуқуқий нормаларнинг мантиқий боғлиқлиги ҳамда мутаносиблиги, ҳуқуқ тармоғига ва қонунчилик соҳасига монанд тизимли жойлаштирилганлиги билан оддий қонунлардан устун туради. Кодекс яратиш жараёнида ҳуқуқ (қонунчилик) тармоғидаги барча ҳуқуқий ҳужжатлар ва қоидалар «тафтишдан» ўтказилиб, янгидан ислоҳ қилинади. Кодекс тузиш орқали тармоқдаги ҳуқуқий нормалар, турли

даражадаги меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатлар, таҳлил қилинади, қайта ишланади, ихчамлаштирилади ва такомиллаштирилади[10].

Қонунчиликни тизимлаштиришнинг асосий шакли (воситаси), ҳуқуқ (қонунчилик) тармоғининг ўзаги, бош манбаи ҳисобланмиш кодекс нафақат тегишли конституциявий принципларни ҳаётга жорий этилишига йўл очади, балки соҳага оид ҳуқуқий сиёсатни, қонунчиликни ривожлантириш йўналишларини белгилаб беради[11]. Қонунчиликни кодекслаштириш эса маълум соҳадаги амалдаги норматив-ҳуқуқий ҳужжатларни тубдан қайта ишлаш шакли, қонунчиликни сифат жиҳатдан тартибга келтириш, унинг мувофиқлиги ва ихчамлиги, шунингдек норматив материаллар йиғиндисини тозалаш, эскирган ва ўзини оқламаган нормалардан ўзини халос қилиш усулидир[12].

Ў.Х.Мухамедов айтганидек, кодекслаштириш демократик ҳуқуқий давлат учун катта аҳамият касб этади. Чунки кодекслаштирилган ҳужжат фақат норматив-ҳуқуқий ҳужжат билан ишлашни осонлаштирибгина қолмай, балки бу жараёнда эскирган нормалар ҳамда бугунги кун талабларига жавоб бермайдиган нормаларга чек қўйди, бир турдаги ижтимоий муносабатларни тартибга солувчи нормалар тизимини жамлаган кодекслаштирилган ҳужжат юзага келади, охи-оқибатда ҳуқуқий тартибга солишнинг софлиги таъминланади. У ёки бу ҳуқуқ тармоғини тартибга солувчи нормаларни тизимли, яхлит ҳолда билишга имконият туғилади[13]. Зеро, қонунларнинг кўплиги, уларнинг тор доирадаги масалаларни тартибга солишга қаратилганлиги улардан кутилаётган самара кам бўлишига олиб келади. Ҳуқуқий тизимни ривожланиб бориши ва тартибга солиш чуқурлашиб бориши давомида бу яққол кўзга ташланади, тор доирадаги масалалар бўйича алоҳида номатив-ҳуқуқий ҳужжатлар чиқаравериш, ўз навбатида ҳуқуқий ҳужжатлар базасининг кўпайиб кетишига олиб келади. Демак, амалдаги тартибга солиш давомида ўзаро номувофиқликлар ҳамда зиддиятларнинг вужудга келиш эҳтимоли ҳам ортиб боради[14]. Бу ўринда тарихга назар солсак, 1468 йилда Венецианский денгиз суғурта кодекси қабул қилинган[15].

Бугунги кунда хорижий давлатларнинг суғурта фаолиятидаги қонунчилик тажрибасида кодекслаштириш жараёни амалга оширилаётганини кузатиш мумкин. Жумладан, Францияда «Суғурта тўғрисида»ги кодекс[16] (Code des Assurances; L322-26-1-модда), Украинада Суғурта кодекси[17] ҳамда Беларусда Суғурта кодекси[18] амал қилмоқда. Ушбу кодекслар мазкур давлатларда суғуртанинг муайян тури бўйича махсус қонунлар ўрнига ягона кодекслаштирилган норматив-ҳуқуқий ҳужжат сифатида суғурта бозорини тартибга солмоқда. Суғурта бозорида етакчи ўринни эгаллаган Францияда суғурта хизмати фаолиятини тартибга солиш махсус Суғурта кодекси асосида амалга оширилиб, у ҳаётни суғурталаш ва автомобиль суғуртасига ихтисослашган[19]. Айрим МДҲ давлатларида суғуртанинг алоҳида турлари бўйича махсус қонунлар қабул қилиш жараёни ҳам кузатилмоқда[20].

Назаримизда, мамлакатимизда қабул қилиш таклифи илгари сурилаётган суғурта кодекси келажакда ихтиёрий, мажбурий ва давлат мажбурий суғурта муносабатларини, суғурта соҳасидаги ҳалқаро ҳуқуқий нормаларни шунингдек, суғурта шартномаларининг бандларида кўрсатиб ўтилган

талабларни қасддан ёхуд эҳтиётсизликдан бажармаган иштирокчиларнинг фуқаролик-ҳуқуқий жавобгарлик масалалари ёритилиш назарда тутилмоқда.

Юқоридаги таклифлардан ташқари, мамлакатимизда давлат мажбурий суғурта муносабатларини тартибга солувчи норматив – ҳуқуқий ҳужжатларни тизимлаштириш лозим. Бунинг учун мамлакатимизда амалда бўлган давлат мажбурий суғурта муносабатларини тартибга солувчи қонун ва қонуности ҳужжатларини тизимлаштириш орқали ягона “Мажбурий давлат суғурта тўғрисида”ги Қонун лойиҳасини ишлаб чиқиш тақозо этмоқда. Жумладан:

1. Ўзбекистон Республикасида давлат томонидан мажбурий суғурталанган шахслар, буларга: оддий аскарлар ва бошлиқлар таркибига кирувчи шахслар, судьялар, суд экспертлари, кўмир, нефть, газ казиб олиш ва гнология – разведка ишлари тизими ходимлари, давлат солиқ органлари ходимлари, ишлаб чиқариш соҳасида хизмат қиладиган ходимларнинг ҳаёт ва соғлиғини суғурталашда асос бўлувчи қонун ва қонуности ҳужжатларида кўрсатиб ўтилган суғурта суммасининг, хизмат даврида ортирган жароҳат учун тўлаб бериладиган суғурта суммасининг, хизмат даврида ёхуд хизматдан бўшаганидан сўнг ортирилган ногиронлиги учун тўлаб бериладиган суғурта суммасининг миқдорларини бир тизимга келтириш шунингдек, суғурта мукофоти, суғурта тўлови ҳамда суғурталанган шахс тушунчаларига берилган таърифни бирхиллаштириш белгиланган.

2. Бугунги кунда мамлакатимизда мажбурий давлат суғурта муносабатларини тартибга солувчи қонун ва қонуности ҳужжатларида суғурта қилдирувчи ташкилот суғурталанган шахс учун суғурталовчи ташкилот ҳисобига мажбурий давлат суғурта шартномасининг бандларида кўрсатилган қоидалар асосида суғурта суммасини тўлаб беради. Ушбу суғурталовчи ташкилот учун тўлаб бериладиган суғурта суммасини миқдори амалдаги қонун ва қонуности ҳужжатларида турлича эканлигини кўришимиз мумкин. Бугунги кунда мамлакатимизда ҳамма ҳам суғурталанган шахслар ушбу мураккаб тизимни тўлақонли тушуниб етмасликлари ҳамда ушбу ҳолатлар бугунги кунда суғурта амалиётида бир мунча мураккабликларни келтириб чиқаётганлигини инобатга олиб, суғурта суммасига қуйидаги мазмунда таъриф бериш мақсадга мувофиқдир. Жумладан, **“Суғурта суммаси** – суғурталанган шахснинг иш (хизмат) фаолияти даврида ёхуд нафақага чиққан (хизматдан бўшаганидан) сўнг вафот этган тақдирда ушбу суғурталанган шахснинг охирги эгаллаб турган лавозим маошининг 10 йиллик суғурта йиғиндисига тенг суғурта суммаси ҳисобланади”;

3. Бугунги кунда мамлакатимизда мажбурий суғурта муносабатларини тартибга солувчи қонун ва қонуности ҳужжатларида ногиронлиқни белгиловчи қоидаларнинг мазмуни бир хил эмаслиги, шунингдек, 1, 2 ва 3 гуруҳ ногиронлигини белгиловчи фоизлар ҳам турли кўринишда эканлигини, ривожланган Россия Федерацияси ва Қирғизистон Республикасининг суғурта муносабатларини тартибга солувчи қонунларида ҳамда Беларуссия Республикасининг Вазирлар Маҳкамаси томонидан қабул қилинган Қарорларида инсон манфаатларини ҳимоя қилиш ва уларни моддий рағбатлантириш асосий мақсад этиб белгиланганлигини ушбу давлат томонидан тўлаб

бериладиган суғурта суммасининг миқдоридан билиш мумкин. Юқорида келтирилган амалдаги қонун ва қонунди ҳужжатларининг илмий таҳлилларидан ҳамда ривожланган давлатларнинг тажрибаларидан келиб чиқиб, ногиронлик учун суғурта суммасидан бериладиган суғурта тўлов фоизларини қуйидаги мазмунда: *“Суғурта қилинган шахсга ўз хизмат (фаолият) вазифаларини бажариш даврида ёхуд хизмат (фаолият)дан бўшагандан сўнг ортирган тан жароҳатлари (шикастланиш, жароҳат, контузия ва ис газидан захарланиш) учун ногиронлик белгиланганда:*

1-гуруҳ ногиронлиги учун суғурта суммасининг 80 фоиз миқдориди;

2-гуруҳ ногиронлиги учун суғурта суммасининг 70 фоиз миқдориди;

3-гуруҳ ногиронлиги учун суғурта суммасининг 60 фоиз миқдориди суғурта тўлови амалга оширилади”

деб ёритиш мақсадга мувофиқдир.

4. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 1994 йил 26 январдаги 38-сонли Қарори асосида қабул қилинган “Оддий аскарлар ва бошлиқлар таркибига кирувчи ҳарбий хизматчилар ва ҳарбий мажбуриятли шахсларнинг давлат мажбурий суғуртасини ўтказиш тартиби тўғрисида”ги Низомнинг 10 - бандини қуйидаги мазмунда баён этиш тавсия этилади: яъни *“Етказилган тан жароҳат, контузия, шикастланиш ва нурланишнинг оғирлик даражасини аниқлаш ҳарбий тиббий комиссия томонидан тақдим этилган оғир ёки енгил жароҳатланиш, контузия, ис газидан захарланиш, шикастланиш ва нурланишларнинг рўйхати асосида амалга оширилади”* деб ёритилиши мақсадга мувофиқ бўлар эди.

3. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 1994 йил 26 январдаги “Ҳарбий хизматчилар ва ҳарбий мажбуриятли шахсларнинг, оддий аскарлар ҳамда бошлиқлар таркибига кирувчи шахсларнинг давлат мажбурий шахсий суғуртаси тўғрисида”ги 38-сонли Қарори асосида қабул қилинган “Оддий аскарлар ва бошлиқлар таркибига кирувчи ҳарбий хизматчилар ва ҳарбий мажбуриятли шахсларнинг давлат мажбурий суғуртасини ўтказиш тартиби тўғрисида”ги Низомнинг *иккинчи бўлими 10 бандини* ҳамда Ўзбекистон Республикаси Миллий гвардияси Қўмондонинг 2019 йил 11 декабрь кундаги 250-сонли буйруғининг *биринчи боб иккинчи банд бешинчи хат бошини* қуйидаги мазмунда яъни, *“Етказилган тан жароҳат, контузия, шикастланиш ва нурланишнинг оғирлик даражасини аниқлаш ҳарбий тиббий комиссия томонидан тақдим этилган оғир ёки енгил жароҳатланиш, контузия, ис газидан захарланиш, шикастланиш ва нурланишларнинг рўйхати асосида амалга оширилади”* ёритиш лозим.

4. Ўзбекистон Республикаси Фуқаролик кодексининг 52-бобига *«Суғурта шартномасини ўзгартириш асослари»* деб номланган нормани киритиш зарур. Албатта, ушбу моддани ифодалашда Фуқаролик кодексининг 382-моддаси умумий талабларини ҳамда суғурта шартномасини ўзгартириш асослари ва тартибининг ўзига хос хусусиятларини инобатга олиш мақсадга мувофиқ. Мазкур модданинг ифодаланиши: биринчидан, суғурта соҳасидаги фуқаровий-ҳуқуқий муносабатларнинг тўлиқ тартибга солинишига; иккинчидан, суғурта шартномаларини ўзгартириш билан боғлиқ муаммоларнинг олдини олишга; учинчидан, суғурта қилдирувчи бўлган юридик ёки

жисмоний шахсларга суғурта шартномасини ўзгартириш имконияти яратилишига олиб келади.

5. Суғурта кодекси концепциясини тайёрлаш зарур. Бунинг учун суғурта бозорида муайян муносабатларни тартибга солаётган қонун ҳужжатларини тизимлаштириш борасида, Д.В.Чухвичев таъкидлаганидек, кодекслаштирилган ҳужжатни ишлаб чиқиш учун тегишли материалларни танлаб олиш ва улар билан танишиб чиқиш; кодекслаштириш лозим бўлган ҳуқуқ нормалари тизимни аниқлаш; кодекслаштириш лозим бўлган норматив-ҳуқуқий ҳужжатларни саралаш; тизимлаштирилаётган ҳужжатлардан норматив-ҳуқуқий қоидаларни ажратиш; бўшлиқларни тўлдириш; кодекслаштирилаётган норматив-ҳуқуқий ҳужжат лойиҳасини тайёрлаш ҳақида расмий қарор қабул қилиш; кодекс шаклидаги қонун ҳужжатини тайёрлаш босқичи; кодекслашаётган ҳужжатнинг моддаларини баён этиш; кодекслаштирилаётган ҳужжат лойиҳасини муҳокама қилиш, қайта ишлаш ва мувофиқлаштириш; кодекслаштириш фаолиятини тегишли тартибда методик таъминлаш; кодекслаштириш фаолиятини амалга оширишда иштирок этадиган ходимларнинг касбий тайёргарлиги, профессионализминини таъминлаш ишларини амалга ошириш каби босқичларни[21] амалга ошириш лозим. Суғурта қонунчилигини кодекслаштириш жараёни босқичлари ҳам умумий қонун ижодкорлиги жараёни босқичларидан келиб чиқиб белгиланиши лозим[22].

Умуман, суғурта хизматлари кўрсатишни тартибга солиб турувчи қонун ҳужжатларини тизимлаштириш ҳуқуқий ва ижтимоий-иқтисодий жиҳатдан ҳам муҳим аҳамиятга эга бўлиб, уни амалга ошириш давлат ва жамият ҳаётининг фаровонлигига, иқтисодиёт тараққиётига хизмат қилади. Бошқача айтганда, суғурта қонунчилигини тизимлаштириш соҳада қонунчилик фаолиятини тартибга солишда, норматив-ҳуқуқий базани такомиллаштиришда муҳим омил ҳисобланади. Шу билан бирга, давлат органлари ҳамда суғурта бозорининг профессионал иштирокчилари томонидан соҳага оид ҳуқуқ нормаларини тўғри изоҳлаш ва қўллаш вазифасини бажаради.

6. Суғурта бозорини ривожлантириш нафақат миллий, балки халқаро доирада ҳам муҳим аҳамият касб этади. Жумладан, бир давлат юридик ва жисмоний шахсларининг бошқа давлат ҳудудидаги ижтимоий-иқтисодий манфаатларини, шунингдек йўловчиларнинг ҳаёти ва соғлиқларини ҳимоя қилишда суғуртанинг ролини ошириш, қолаверса давлатларнинг суғурта тўғрисидаги миллий қонунларини уйғунлаштириш соҳасида ҳамкорликни ривожлантириш бугунги куннинг долзарб вазифаларидан бири ҳисобланади.

Бунинг учун, назаримизда, қуйидаги ташкилий-ҳуқуқий чора-тадбирларни амалга ошириш лозим:

биринчидан, халқаро ташкилотлар (БМТ, БСТ, МДҲ, ШҲТ кабилар) доирасида давлат мажбурий суғурта соҳасида ҳамкорлик тўғрисида келишувларни қабул қилиш;

иккинчидан, миллий давлатлардаги суғурта бозори профессионал иштирокчилари учун тегишли таклифларни ҳамда халқаро даражада тавсиявий тусга эга бўлган ҳужжатларни ишлаб чиқиш мақсадида, Миллий суғурта бозорлари профессионал қатнашчилари уюшмалари ташкилоти ёки Бутунжаҳон суғурта ташкилотини ташкил этиш;

учинчидан, намунавий (моделли) Суғурта кодексини ва бошқа суғурта хизматларининг муайян турлари бўйича қонунларни, шунингдек «Миллий суғурта бозорлари профессионал иштирокчиларининг касб этикаси тўғрисида»ги кодексни ишлаб чиқиш ва қабул қилиш.

тўртинчидан, 1994 йилда Швеция давлатида ташкил этилган ва ҳозирда штаб квартираси Базел шаҳрида жойлашган “Халқаро суғурта назоратини амалга ошириш уюшмаси” (Международная ассоциация страховых надзоров - MACH (англ. *International Association of Insurance Supervisors, IAIS*)) га аъзо бўлиш[23]. Бу азолик мамлакатимизда суғурта бозорини ривожлантиришга, суғурта фаолиятини ривожлантириш юзасидан қабул қилинаётган қонун ва қонуности ҳужжатларини халқаро суғурта фаолиятини назорат қилиш уюшмаси томонидан қабул қилинаётган нормаларга тенглаштириш, халқаро суғурта муносабатларини сифат жиҳатидан кўтаришга, шунингдек ривожланган давлатларнинг тажрибасига суянишга хизмат қилади.

Адабиётлар рўйхати:

1. Каримов И.А. Бизнинг бош мақсадимиз – жамиятни демократлаштириш ва янгилаш, мамлакатни модернизация ва ислоҳ этишдир // Ўзбекистон ҳалқи ҳеч қачон ҳеч кимга қарам бўлмайди. Т.13. – Т., 2005 й. – Б.181.
2. Системность законодательства как фактор повышения его качества // Государство и право. – М., 2002. – № 8. – С.5.
3. Махмудов Д.Р. “Суғурта бозорининг профессионал иштирокчилари томонидан кўрсатиладиган хизматларни фуқаролик-ҳуқуқий тартибга солиш”. Диссертация иши. Т.: 2018 й. 53-бет.
4. М.М.Нурматов. Ўзбекистон экологик сиёсатининг иқтисодий-ҳуқуқий механизмини такомиллаштириш. // докторлик дисс.автореферати.2019 йил. 32 б.
5. Тўхтаев К. Экологик суғуртанинг ҳуқуқий асослари ва уларни такомиллаштириш-нинг айрим масалалари.//Олий ҳўжалик суди ахборотномаси. 2013 йил 12-сон.
6. Аминжонов. М.А. Суғурта шартномасида тарафларнинг мажбурияти ва жавобгарлиги масалалари // номзод. дисс.автореферати. ТДЮИ. 2019. 36-б.
7. Абдуллаева Н.Г. Страхование право. Университет мировой экономики и дипломатии // .–Ташкент, 2006.
8. Махмудов. Д.Р. Суғурта бозорининг профессионал иштирокчилари томонидан кўрсатиладиган хизматларни фуқаролик-ҳуқуқий тартибга солиш // . номзод. дисс.автореферати. ТДЮИ. 2018. 8-б.
9. Благути Д.Ю. Французский режим возмещения ущерба от стихийных бедствий. //Страхование дело. 2002. №10. стр-58.
10. Одиқориев Ҳ.Т. Конституция ва фуқаролик жамияти. – Т.: 2002 й.– Б.268.
11. Российская правовая политика / Под.ред.проф. Матузова Н.И. и проф. Малько. А.В. – М., 2003. – С.197.; Поленина С.В., Сильченко Н.В. Научные основы типологии нормативно-правовых актов. – М., 1987. – С.94-95.
12. Общая теория государства и права. Академический курс в 3-х томах. Изд. 2-е, перераб. и доп. Отв.ред.проф. Марченко М.Н. – Т.2. – М.: Зерцало. – М., 2001. – С.384.

13. Мухамедов Ў.Ҳ. Қонун ҳужжатларини кодекслаштириш. – Т.: Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Амалдаги қонун ҳужжатлари мониторинги институти, 2007 й. – Б.9-10.

14. Мухамедов Ў.Ҳ. Ўша манба. – Б.15.

15. Гомелля В. Б. Основы страхового дела — М: СОМИНТЭК, г.1998.

16. «Всероссийский Союз Страховщиков» портал. / «Google» поисковое система [Электронный ресурс]: Режим доступа: [DOC] Code des Assurances (France) свободный. – Загл. с экрана. – Яз.рус.

17. «Лига закон» портал. / «Google» поисковое система [Электронный ресурс]: Режим доступа: <http://search.ligazakon.> – Загл. с экрана. – Яз.рус.

18. «Стравита» портал. / «Google» поисковое система [Электронный ресурс]: Режим доступа: Адрес в Интернет: <http://www.stravita.by/news/124.ht-ml.> – Загл. с экрана. – Яз.рус.

19. Благути Д.Ю. Ўша манба. – С.58.

20. Исоҳ: Ушбу қонунлар «Транспорт воситалари эгаларининг фуқаролик жавобгарлигини мажбурий суғурта қилиш тўғрисида», «Иш берувчининг жавобгарлигини мажбурий суғурталаш тўғрисида»ги қабиларда намоён бўлмоқда. Бундан ташқари, РФда «Россия Федерациясида фуқароларни тиббий суғурталаш тўғрисида»ги, «Россия Федерациясида суғурта ишини ташкил этиш тўғрисида»ги, Қозоғистон Республикасида «Икки томонлама суғурта қилиш тўғрисида»ги қонунлар қабул қилинган.

21. Чухвичев Д.В. Законодательная техника. – М.: «Закон и право», 2006. – С.220-223.

22. Мухамедов Ў.Ҳ. Қонун ҳужжатларини кодекслаштириш. – Т.: Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Амалдаги қонун ҳужжатлари мониторинги институти, 2007 й. –Б.24.

23. <https://ru.wikipedia.org.>